

Veres Balázs

A modern mongol irodalom kutatása Magyarországon

Bevezetés

A Mongolisztika mesterképzés másodéves hallgatójaként a modern (XX. századtól napjainkig tartó) mongol irodalom témájából kezdtem írni diplomamunkámat, s a kutatás közben egyre inkább szembetűnővé vált, mennyire méltatlanul elhanyagolt témával állunk szemben nemcsak Magyarországon, de a nemzetközi tudományos életben is. Magyarországon sokoldalú a mongolisztikai kutatás és oktatás. A munka hagyományosan filológiai szövegfeldolgozásra és terepmunkára épül, középpontban a vallási, folklór-, illetve nyelvészeti irányú tematikával, valamint az anyagi kultúra feltárásával. Emellett a klasszikus buddhista és történeti irodalom, valamint a sámánizmushoz kapcsolódó szövegek feldolgozása folyik.

Mindebből az következik, hogy a mongol szépirodalom feldolgozottsága egyelőre igen csekély. Ennek oka azonban nemcsak a kutatók más irányú érdeklődésében keresendő, hanem a mai értelemben vett szépirodalom mongóliai megléte (azaz inkább „nemléte”), kialakulásának körülményei is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a téma kutatása háttérbe szorult.

Ebben a tanulmányban igyekszem felvázolni azon okokat és kölcsönhatásokat, melyek a modern mongol irodalom hazai kutatását befolyásolták. A magyar mongolisztika nemzetközi szinten is képviselteti magát mint önálló tudomány, hazánk még a modern mongol irodalom kutatásában is az elsők között szerepelt már a kezdetektől. Ennek viszont nemcsak a téma iránti érdeklődés volt a motivációja, hanem politikai okai is voltak. A szocialista államok politikai hatásra is érdeklődtek egymás kultúrája iránt. Mindamellett, hogy ez egyfajta nyomásként jelentkezett, az eredmény végső soron pozitívan befolyásolta az irodalomkutatást.

Hangsúlyozandó, hogy napjainkban nemzetközileg is fellendülés mutatkozik a téma iránt, emiatt szintén indokolt további kutatása a jövőben is.

1. A modern mongol irodalom kialakulása¹

Magyarországon modern mongol irodalomtörténeti kutatások, más mongolisztikai témákhoz képest, igen csekély számban történtek. Ehhez fontos megérteni, hogy a hagyományos (európai értelemben vett) szépirodalom viszonylag új keletkezésű Mongóliában és más mongol népek között is.² A XX. század előtti időkben az irodalom rendeltetése kevésbé a szórakoztatás, mint inkább valamilyen „gyakorlati” cél volt. Ezek közül elsősorban a vallási szövegek, történeti munkák, és folklórszövegek maradtak ránk.³ Európával való összehasonlításban akár úgy is fogalmazhatnánk, hogy a mongol irodalom a XX. század elejéig évszázadokkal „elmaradt” a nyugatitól. Természetesen a korábbi időkben is maradtak ránk olyan irodalmi munkák, melyek elsődlegesen a szórakoztatás célját szolgálták, leginkább mesék (elsősorban a fordításirodalomból származó mesék,⁴ folklórszövegek, és kínai mintájú regények formájában.⁵ A korábbi századokban azonban nem volt kifejezetten erre irányuló igény. Emellett az írástudatlanság is nagyarányú volt – csak a kiváltságos rétegnek lehetett módja az írott szövegek megismerésére: leginkább a szerzetesek és a művelt, elsősorban a hivatali viselő nemesség. Ez a jelenség sokban hasonlít a korai középkor Európájához. E helyzet már önmagában is alapjában akadályozta meg, hogy szélesebb körű olvasóközönség alakuljon ki, s hogy ezáltal bármilyen újabb irodalmi igény jöjjön létre.

Az igazi, „hagyományos” értelemben vett szépirodalom a XX. század elejére datálható, s szervesen kapcsolódik Dasdordzsín Nacagdordzs (1906–1937) munkásságához, akit a modern mongol irodalom megalapozójának tekintenek.⁶ Minden mongol ember ismeri, nemzetközi szinten is sok nyelvre lefor-

¹ Erre vonatkozóan részletesen lásd: *A mongol irodalom kistükre*, szerk. KARA György, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1971, 198–204.

² D. Cerensodnom, *Mongol uran joxiol (XIII–XX júni ex)*, Ulánbátar, BNMAU-in Ardín Bolowsrolin Yamnī Surax bičig, setgüilin negdsen redakcin gajar, 1987. [„Mongol irodalom (a XIII. századtól a XX. század elejéig)”]

³ Erre vonatkozóan: Charles R. BAWDEN, *An Anthology of Mongolian Traditional Literature*, London, Kegan Paul, 2003.

⁴ Berthold LAUFER, „Skizze der mongolischen Literatur” *Keleti Szemle* VIII (1907), 165–261.

⁵ Például Indzsannasi regényei, versei, erre vonatkozóan lásd: *A mongol irodalom kistükre*, i.m., 101–102.

⁶ P. Xorló – S. Luwsanwandan – C. Mönx – D. Cend, *Mongolin orčin üyein uran joxiolin towč tīx*,

dítták műveit. Nacagdordzs mindhárom műnemben aktívan írt, s a politikai életben is aktív szerepet játszott. Gazdag életútja során számos értékes tapasztalattal gyarapodott, melyekkel később hazája kultúráját, s mindenekelőtt az irodalmat sikerült felzárkóztatnia a nemzetköziség szintjére. Nacagdordzs meszerien alkalmazta a hagyományos mongol irodalom sajátosságait: megőrizve annak értékeit, vegyítette velük az általa megismert új, európai irányzatokat, irodalmi áramlatokat. Az ő, valamint kortársai munkássága révén sikerült néhány évtized alatt több száz évet átugorva megteremteni a „valódi” mongol szépirodalmat. Új stílusok jelentek meg, s olyan műnemek is meghonosodtak, melyek korábban egyáltalán nem voltak jelen a mongol irodalomban (például a nagyregény vagy a novella). Ez a gazdagodás sokrétűen befolyásolt a mongol kulturális életet: az első kötetek megjelenésével már állandóvá vált az igény az irodalmi alkotásokra, s ez nagy mértékben segítette annak átalakulását.

A szocialista államberendezkedés ebben propagandát látva ki is használta az irodalmat, mint a néphez szóló eszközt. Az íróknak gyakran megrendelésre kellett alkotniuk, s a cenzúrával is számolniuk kellett. A leleményességnek, s a megfelelően alkalmazott szimbólumoknak köszönhetően azonban sok esetben sikeresen leplezték valódi mondanivalójukat a „sorok közé írva”.

A politikai háttérrel is figyelembe véve nem elhanyagolható tényező, hogy egészen a mongol rendszerváltásig (1990) meghatározó volt a szocialista ideológia által megkövetelt szocialista realista stílus is.⁷ Nacagdordzs a szocialista rendszer híveként is sok ideológiai elemet beemel művészetébe, ami esetenként kissé „darabossá” teszi műveit. A továbbiakban a kor sok már írója is alkalmazta az ismert kliséket, viszont ezek kiválóan megfértek azzal a népies hanggal, mely a belső-ázsiai örökség részeként a mongol irodalom sajátja. A tájleírások, a vándorló életmód anyagi műveltségének bemutatása, a természet tisztelete elmossa, szinte egyensúlyba hozza a szocialista realizmus stilisztikai túlzásait.

2. A modern mongol irodalom kutatása hazánkban

A magyar mongolisztikai kutatások kezdetén már számottevő érdeklődés figyelhető meg az irodalom iránt, ez azonban nagyrészt csak a szakmai zsargonban „klasszikusnak” nevezett (nem szépirodalmi) műfajokra, művekre szorítkozott. A kezdeti magyar mongolisztika nagyjainak mindegyike kutatott irodalmat is. Szentkatonai Bálint Gábor (1844–1913) elkészítette a *Geszter eposz* fordítását

Ulänbatar, ŠUA-in Xel joxiolin xürülen, 1968, 123–150 [„A modern mongol irodalom vázlata”]

⁷ Erről részletesen lásd: BAWDEN, *i. m.*

(1873);⁸ Budenz József talán leghíresebb mongolisztikai műve, a *Rövid mongol nyelvtan* (1887),⁹ buddhista irodalmi szemelvényekkel is foglalkozott; Ligeti Lajos (1902–1987) pedig leginkább a huszadik század előtti irodalomra, és a történeti művekre helyezte a hangsúlyt kutatásaiban.¹⁰

Kara György (1935–) volt talán az első, aki felismerte a mongol szépirodalomban rejlő lehetőségeket, s a modern irodalom létjogosultságát, fontosságát a tudományon belül is. Az ő nevéhez köthető elsősorban a modern mongol irodalom átültetése magyarra.

A huszadik század közepe táján tehát a magyar mongolisztika érdeklődését felkeltette a modern mongol irodalom. Ehhez hozzájárult a mongol–magyar diplomáciai kapcsolatok megerősödése is. Hazánk 1950-től¹¹ ápol diplomáciai kapcsolatokat Mongóliával, innen datálható tehát a kulturális és irodalmi kapcsolatok igazi fellendülése is. A szocialista időszakban politikai elvárásnak számított a baráti országok irodalmának fordítása, tehát feltételezhető, hogy ezt egyfajta nyomásként élték meg a korabeli mongolisták. Emellett viszont szerencsés, hogy meg tudták nyerni a korszak írói elitjét: a mongolisták előbb nyersfordításokat készítettek, majd ezeket dolgozták át és szerkesztették meg többek között Weöres Sándor, Képes Géza, és Tandori Dezső.

Szintén csak találgatás tárgyát képezheti a kérdés, hogy vajon ez a politikai nyomás (mely a műelemzésekbe is beleszólt) vetette-e vissza az érdeklődést a témában – hiszen voltaképpen, néhány kötet után leállt a fordítói tevékenység. Ennek eredménye, hogy a hazai publikációk száma csekély. Mindmáig összesen öt kötet jelent meg a modern mongol irodalom témájában, ezeket mutatom be a következőkben.

Elsőként 1970-ben látott napvilágot magyar fordításban Csadravalin Lojdamba *Tisztavizű Tamír*¹² című regénye. A nagyregény máig az egyik legismertebb XX. századi mongol epikus mű (meg is filmesítették), szövevényes cselekménye mögött azonban erősen átüt a pártpropaganda: a vallás negatív beállítása, hogy

⁸ BIRTALAN Ágnes (szerk., bev.), *Gábor Bálint of Szentkatolna, A Romanized Grammar of the East- and West-Mongolian Languages. With popular Chrestomathies of both Dialects* (Budapest Oriental Reprints: Series B 3) Budapest, Library of the Hungarian Academy of Sciences – Csoma de Kőrös Society, 2009.

⁹ BUDENZ József, *Rövid mongol nyelvtan*, Újra közreadja Ligeti Lajos, Budapest, Kőrösi Csoma Társaság (A Kőrösi Csoma Társaság Magyar Nyelvű Kiadványai, 13.), 1977.

¹⁰ Erre vonatkozóan ld.: „Ligeti Lajos műveinek bibliográfiája”-t a Szegei Egyetem honlapján.

¹¹ Hivatalos diplomáciai kapcsolatfelvételen itt az 1950. április 28-án aláírt kétoldalú diplomáciai felvételtől szóló nyilatkozatot értem.

¹² Csadravalin Lodojdamba, *Tisztavizű Tamír*, ford.: MAGOS László, az utószót írta: KARA György, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1970.

a szocialista ideológiát megtestesítő hősök kizárólag pozitív szerepben tűnnek fel stb. A fordítást Magos László készítette oroszról – ez azért is fontos, mert a szocialista baráti országok legnagyobb részébe a mongol irodalom az orosz mint közvetítő nyelven keresztül jutott el, s ebből fordítottak.

A következő könyv az 1971-ben kiadott *Mongol irodalom kistükre*.¹³ Ebben a kiváló antológiában felvázolják a mongol irodalom egészét, leírják a különböző korszakokat, és nagyszámú szövegmutatvány is szerepel benne. Kiadása idején valódi kortárs műveket is tartalmazott. Bár a korszak igényeit teljességgel kielégítette, azóta a mongol irodalom annyi változáson ment át, hogy időszerrév vált újabb összefoglaló antológiák kiadása. A maga nemében azonban mind a mai napig jól használható, értékes adatokat és műveket tartalmazó, tulajdonképpen „útbaigazító” a nagyközönség számára – a kutatásokhoz pedig szintén jól felhasználható, mivel jól összegzi a leglényegesebb pontokat.

Szintén ebben az évben (1970) jelenik meg egy másik antológia, a *Fiaváró öregapó – mai mongol elbeszélések*.¹⁴ A címéből is látszik, hogy itt a cél a modern epika bemutatása volt – a mű huszonhárom novellát tartalmaz, időrendben Nacagdordzstól kezdve. Érdemes kiemelni a mű utószavát, mely szakszerű összefoglalást nyújt az olvasónak a modern mongol irodalom kialakulásáról és akkori helyzetéről. Ezen kívül a válogatott írók életrajzát is tartalmazza, ami szintén fontos adalék.

A következő kiadvány az 1981-ben megjelent *Madár, a szélesebes szürke*¹⁵ (D. Nacagdordzs művei). A kötet tartalmazza Nacagdordzs legismertebb verseit, és néhány novellát is közöl.

Ezután hosszú évekig nincs semmilyen kiadvány a témában, mígnem 2006-ban megjelenik a *Kilenc égben*¹⁶ című kortárs mongol antológiai kötet. A mű érdekessége, hogy címével ellentétben nem csak kortárs irodalmi alkotásokat, hanem népköltészeti műveket és sámán-rituálék énekeit is tartalmazza. A kiadvány végén az adott írók, valamint a nevesebb fordítók életrajza olvasható. Emellett a mellékletben bemutatásra kerülnek S. Dagvadordzs művész szobraitól készült fotók is.

¹³ *A mongol irodalom kistükre*, szerk.: KARA György, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1971.

¹⁴ *Fiaváró öregapó. Mai mongol elbeszélések*, szerk.: KARA György, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1971.

¹⁵ *Dasdordzsín Nacagdordzs: Madár, a szélesebes szürke. Válogatott művek*, szerk.: KARA György, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1981.

¹⁶ *Kilenc égben – kortárs mongol szépirodalmi antológia*, szerk.: TÖRCSI levente, Timp kiadó, Budapest, 2006.

3. A téma kutatása napjainkban, jövőbeli távlatok

Napjainkban ismét felélénkült az érdeklődés a téma kutatása iránt. Ennek háttérben több okot is találunk. Egyrészt a rendszerváltás utáni mongol írói nemzedék, valamint az új, szabad légkör kedvezett az irodalomnak, a szerzők gazdag munkásságukkal terjedelmes korpuszt hoztak létre. Emellett a korábbi rendszerben működő írói nemzedék is új irányt vett művészetében. Az új irányvonal szorosan összekapcsolódik a XXI. század problémáival: a világ egységesülése, a globalizáció Mongóliára is kiterjedő hatásaival. Ez leginkább egyfajta *transition* problematikát vet fel – az írók a hagyományos mongol anyagi és szellemi értékek együttélésének lehetőségeit kezdték boncolgatni. E folyamat egyfajta új országimázs építésének is tekinthető, különösen mióta Mongólia gyors gazdasági növekedésének köszönhetően fokozatosan bekerült a nemzetközi köztudatba. Ez a nyitás pedig egyértelműen kulturális kölcsönhatásokat is eredményezett.

Emellett fontos elem még, hogy a régi rendszer elmúta után elegendő idő telt el ahhoz, hogy kiforrott, megfelelő összegzést adjunk az elmúlt időszakról. Napjainkban jött el igazán a szocialista irodalom értékelési lehetősége. Az íróknak már nem kell tartaniuk a cenzúrától, viszont az eltelt másfél évtized sokkal objektívebb rálátást adhat ahhoz, hogy a régiben ne csak a negatívát lássák. Feltehetően az elkövetkezendő évtizedekben ismét előtérbe kerül a szocialista időszak, ha nem is csak az idősebbek nosztalgijaként, de akár a fiatalabb generáció számára egyfajta „*retro*”-elemként. Továbbá a szocialista időszak alatt született művek elemzésében új szemléletmódok is helyet kaphatnak. Érdekes kutatási feladat lehet megvizsgálni, hogyan jelenítette meg magát az adott író a kötelező klisék között, milyen metaforákat használt,¹⁷ avagy hogyan operált a nyelvi eszközökkel.

Magyarország, s ezáltal a hazai mongolisták számára nagy öröm, hogy hazánk s Mongólia szorosabbra fűzte diplomáciai kapcsolatait. 2015-ben ismét megnyílt az ulánbátori magyar nagykövetség, s emellett fontos gazdasági, politikai és kulturális megállapodások, közös jövőbeni tervek is létrejöhetnek a két ország között. Az új politikai légkör megfelelő talajt biztosít a mongolisztika jövője számára, s ezen belül remélhetőleg az irodalomkutatás fellendülését is magával hozza. Ez igen pozitívan befolyásolja a magyar mongolisztika ügyét, aminek már bizonyosságát is tették a mongolok, amikor Budapesten létrehozták

¹⁷ Alena OBERFALZEROVÁ, *Metaphores and Nomads*, Charles University (Philological Faculty, Institute of South and Inner Asian Studies, Seminar of Mongolian Studies), Prague, Triton, 2006, 40–50.

a Mongol Kutatóközpontot (*Mongol Sudlalın Töv*) 2015-ben, mely az ELTE BTK Mongol és Belső-ázsiai Tanszékével közösen végez kutatásokat. Ezen kívül a mongol–magyar kölcsönös megállapodások várhatóan pozitívan befolyásolják más mongol és magyar egyetemek kapcsolatát – a fejlesztések tehát nemcsak az ELTÉ-re szorítkoznának.

A modern mongol irodalom kutatásában nagy előrelépést jelent a Lakiteleki Népfőiskola Alapítvány szervezésében 2014-ben elsőként megrendezett Mongol műfordító kurzus, ahol a résztvevők közel egy héten át foglalkoztak a fordításokkal. Emellett a témához kapcsolódó érdekes és hasznos előadások is megrendezésre kerültek, részben az ELTE BTK Mongol és Belső-ázsiai Tanszék, részben pedig a népfőiskola oktatóinak közreműködésével. A kurzus témája „A láma alakja a mongol irodalomban” volt, s a fordítások a Nacagdordzstól napjainkig tartó időszakot lefedték. Az alapítvány várhatóan hamarosan kiadja az első kurzus során készült fordításokat, s a jövőben is megrendezi az éves mongol műfordító kurzusokat.

Végezetül még fontos megemlíteni, hogy remélhetőleg a jövőben szorosabb kapcsolatok alakulhatnak ki magyar, illetve mongol írószövetségek között is. Ennek egyik kezdeti eredményének tekinthető, hogy a 2015-ös évi fordítókurzusra a Mongol- és Belső-ázsiai Tanszék, valamint a Lakiteleki Népfőiskola Alapítvány a világszerte ismert író és költő Mend-Ójó¹⁸ műveinek elemzését tűzte ki témának, illetve maga az író is eljött a rendezvényre. Reméljük, hogy a jövőben a minél szorosabb mongol-magyar kapcsolatok, illetve pozitív hazai fogadtatás esetén a mongol irodalom magyarországi „meghonosodása” bizonyos anyagi támogatást is magával vonz, ami igen fontos a publikációk kiadásában.

¹⁸ Mend-Öyö Gombojav (1952–), az egyik legnépszerűbb mongol író. Stílusa archaizáló, a hagyományos mongol életmód és kultúra mellett foglal állást. Kiváló alkotásai által nemcsak nemzetközi hírnévre, hanem számtalan kitüntetésre is szert tett, lásd: <http://www.mend-ooyo.mn/>

Felhasznált irodalom

- BAUWE, Renate – GRUNER, Fritz: „Nationale Traditionen der Literatur und Probleme ihrer Verarbeitung bei der Schaffung einer sozialistischen Literatur in der Mongolei und in China”, *Asien, Afrika, Lateinamerika*, (Ost-) Berlin, 13. füzet, 1985, 50–54.
- BAWDEN, Charles R.: *An Anthology of Mongolian Traditional Literature*, London, Kegan Paul, 2003.
- Cerensodnom, D.: *Mongol uran joxiol (XIII–XX jūni ex)*, Ulānbātar, BNMAU-in Ardīn Bolowsrolin Yamnī Surax bičig, setgūlīn negdsen redakcīn gajar, 1987. [„Mongol irodalom (a XIII. századtól a XX. század elejéig)”]
- Damdinsüren, D.: *Mongolīn orčīn ūyeīn uran joxiolin tūx*, ŠUA-in Xel joxiolin xūrēlen, Ulānbātar, 1985, 78–189. [„Modern mongol irodalom”]
- Damdinsüren, D.: *Mongol uran joxiolin dēj jūn beleg oršiw*, Ulānbātar, 1957. [„A mongol irodalom 100 gyöngyszeme”]
- HEISSIG, Walther: *Geschichte der mongolischen Literatur*, II. 20. Jahrhundert bis zum Einfluss moderner Ideen, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1972.
- A mongol irodalom kistükre*, szerk.: KARA György, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1971.
- LAUFER, Berthold: „Skizze der mongolischen Literatur”, *Keleti Szemle VIII* (1907), 165–261.
- „Ligeti Lajos műveinek bibliográfiája”. <http://www.bibl.u-szeged.hu/klgy/keleti/adomanyozoin/ligetibibliografia.html> [2015.05.11.]
- Nacagdorj, D.: *Madár, a szélesebb szürke. Válogatott művek*, Európa Könyvkiadó, Budapest 1981. A fordítások alapjául szolgált: *D. Nacagdorjīn Tūwer joxiol*, Ulānbātar, 1961.
- OBERFALZEROVÁ, Alena: *Metaphores and Nomads*, Charles University (Philological Faculty, Institute of South and Inner Asian Studies, Seminar of Mongolian Studies) Triton, Prague, 2006.
- Pürewjaw, E. – Mönxbayar, B.: *XX. Jūni mongolīn uran joxiol sudlalīn dēj bičig*. ŠUA-in Xel joxiolin xūrēlen, Ulānbātar, 2007. [Válogatás a 20. századi mongol irodalomból]
- TAUBE, Erika: *Chrestomathie der mongolischen Literatur des 20. Jahrhunderts*, Veb Verlag Enzyklopädie, Leipzig, 1972.

Xorlõ, P. – Luwsanwandan S. – Mõnx, C.– Cend, D.: *Mongolín orçin üyein uran joxiolín towč tũx*, ŠUA-ín Xel joxiolín xürëlen, Ulãnbãtar, 1968. [„A modern mongol irodalom vázlata”]

„Mongol fordító kurzus, Lakitelek Népfõiskola Alapítvány”
http://www.lakitelek.hu/nepfoiskola/index.php?option=com_event-list&view=details&id=955:mongol-magyar-mforditoi-tabor&Itemid=7 [2015. 05.12.]

MEND-OYOO honlapja: <http://www.mend-ooyo.mn/> [2015. 05.12.]

